[2] National Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan. (2026). Inbound tourist trips for leisure and recreation purposes, SIAT indicator 2.04.11.0011. https://siat.stat.uz/data/1012/?lang=en

[3] National Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan. (2026). Inbound tourist trips for visiting relatives, SIAT indicator 2.04.11.0013. https://siat.stat.uz/data/1024/?lang=en

[4] UNESCO World Heritage Centre. (2026). Uzbekistan: Properties inscribed on the World Heritage List. https://whc.unesco.org/en/statesparties/uz/

[5] World Economic Forum. (2024). Travel & Tourism Development Index 2024: Executive summary. https://www.weforum.org/publications/travel-tourism-development-index-2024/executive-summary-4c15006478

[6] Lonely Planet. (2025). Travel to Uzbekistan on a budget. https://www.lonelyplanet.com/articles/uzbekistan-on-a-budget

[7] Uzbekistan Tourism. (n.d.). Travel guideline: Entry and visa information. https://uzbekistan.travel/en/travel-guideline/

[8] Chaitanya, A. K., Swain, S. K., & George, B. (2026). Managing economic leakages for building resilient and sustainable tourism destination performance. Tourism: An International Interdisciplinary Journal, 74(1), 22–44. https://doi.org/10.37741/t.74.1.2

## ASOSIY VOSITALAR HISOBI: BHMS 5 VA IAS 16 O‘RTASIDAGI FARQLAR VA ULARNING MOLIYAVIY NATIJAGA TA’SIRI

***Rahmatova Zilola Izzatilla qizi***
*Buxoro davlat universiteti, Davlat auditi fakulteti 1-kurs magistr*

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada Buxgalteriya hisobining milliy standarti (BHMS 5-son Asosiy vositalar) va Xalqaro moliyaviy hisobot standarti (IAS 16 Asosiy vositalar) o‘rtasidagi konseptual, uslubiy va amaliy farqlar chuqur ilmiy tahlil qilingan. Shuningdek, milliy standartdan xalqaro standartlarga bosqichma-bosqich o‘tish jarayonida korxonalarning moliyaviy natijalari, foyda va zarar hisoboti hamda balans ko‘rsatkichlariga ko‘rsatadigan ta’siri batafsil asoslab berilgan.

**Annotation.** This article provides an in-depth scientific analysis of the conceptual, methodological, and practical differences between the National Accounting Standard (NAS No. 5: Property, Plant, and Equipment) and the International Accounting Standard (IAS 16: Property, Plant, and Equipment). Furthermore, it offers a detailed justification of the impact that the transition from

national to international standards has on the financial results of enterprises, specifically regarding their profit and loss statements and balance sheet indicators.

**Kalit so‘zlar:** Asosiy vositalar, BHMS 5, IAS 16, qayta baholash, amortizatsiya, qiymatdan pasayish (impairment), moliyaviy natija, komponentli yondashuv, xalqaro standartlar.

**Kirish**

Jahon iqtisodiyotining globallashuvi, transmilliy korxonalarning faoliyati kengayishi va xalqaro investitsiya oqimlarining erkinlashuvi sharoitida moliyaviy hisobotlarning shaffofligi, ishonchliligi hamda xalqaro miqyosda taqqoslanuvchan bo‘lishi o‘ta muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston Respublikasida ham oxirgi yillarda buxgalteriya hisobini xalqaro standartlarga (XMS/IFRS) to‘liq o‘tkazish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu esa milliy standartlar va xalqaro standartlar o‘rtasidagi farqlarni aniqlash, ularning korxona moliyaviy barqarorligiga ta’sirini baholashni talab etadi.

Asosiy vositalar ko‘pchilik ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish korxonalarining aktivlar tuzilmasida salmoqli (ko‘pincha 50-70% gacha) ulushni egallaydi. Shu bois, BHMS 5 (Asosiy vositalar) va IAS 16 (Property, Plant and Equipment) standartlari o‘rtasidagi me'yoriy va uslubiy tafovutlarni o‘rganish, ularning korxonaning sof foydasi, soliqqa tortish bazasi va moliyaviy natijalariga ta’sirini baholash dolzarb ilmiy-amaliy vazifalardan biridir. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi ikki standart o‘rtasidagi farqlarni ochib berish va ularning moliyaviy natijalarga ta’sirini chuqur tahlil qilishdan iborat.

**Adabiyotlar tahlili**

Asosiy vositalar hisobi va uni xalqaro standartlarga muvofiq yuritish masalalari ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Jumladan, xalqaro tadqiqotchilar IFRS 16 va IAS 16 standartlarining korporativ boshqaruv shaffofligiga ta’sirini o‘rgangan bo‘lsa, MDH davlatlari olimlaridan A.A. Shaposhnikov, V.I. Podolskiy va boshqalar milliy hisobdan xalqaro standartlarga o‘tishdagi transformatsiya jarayonlarining murakkabliklarini yoritib bergan.

Mahalliy iqtisodchi olimlarimizdan T.Z. Vahobov, B.T. Haydarov, Sh.T. Toshmurodovlar o‘zlarining ilmiy ishlarida O‘zbekistonda buxgalteriya hisobini xalqaro standartlarga o‘tkazishning konseptual asoslarini ishlab chiqqanlar. Biroq, mavjud adabiyotlarda BHMS 5 va IAS 16 o‘rtasidagi aniq uslubiy tafovutlarning moliyaviy natijalarga ta’siri matematik va analitik modellar yordamida yetarlicha ochib berilmagan. Ushbu maqola mazkur bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.

**BHMS 5 va IAS 16 o‘rtasidagi asosiy uslubiy va konseptual farqlar**

Ikki standart o‘rtasidagi farqlar bir nechta muhim mezonlar bo‘yicha namoyon bo‘ladi. Quyidagi jadvalda ushbu standartlarning konseptual va amaliy farqlari batafsil keltirilgan:

| Mezon | BHMS 5 | IAS 16 |
|---|---|---|
| Tan olish mezonlari | Asosan qiymat chegarasi va qonunchilikda belgilangan me’yoriy hujjatlarga asoslanadi. | Kelgusida iqtisodiy naf keltirishi ehtimoli va aktiv qiymatini ishonchli baholash imkoniyati. |

| | | |
|---|---|---|
| Komponentli yondashuv | Amalda qo‘llanilmaydi, butun obyekt yagona birlik sifatida hisobga olinadi. | Majburiy: Asosiy vositaning alohida qismlari qiymati sezilarli farq qilsa, ularni alohida amortizatsiya qilish shart. |
| Qayta baholash tartibi | Markazlashgan tartibda hukumat qarorlari yoki belgilangan koeffitsientlar asosida. | Adolatli qiymatda (Fair Value) muntazam qayta baholash; ortiqcha qiymat kapitalga, kamayish xarajatga yoziladi. |
| Amortizatsiya muddatlari | Ko‘pincha yagona tarmoq me'yorlari va soliq qonunchiligi talablaridan kelib chiqib belgilanadi. | Har yili foydali xizmat muddati, tugatish qiymati va usuli professional mulohaza asosida ko‘rib chiqiladi. |
| Qiymatdan pasayish | Maxsus tartiblar mavjud emas, an'anaviy eskirish hisoblash bilan cheklanadi. | IAS 36 talablariga muvofiq har yili pasayish alomatlari tekshiriladi va zarar darhol moliyaviy natijaga kiritiladi. |

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, BHMS 5 ko‘proq qat'iy ma’muriy va soliq qonunchiligiga yo‘naltirilgan bo‘lsa, IAS 16 iqtisodiy mazmun, adolatli qiymat va professional mulohazaga (professional judgment) tayanadi.

**Moliyaviy natijalarga va ko‘rsatkichlarga ta’siri tahlili**

Standartlar o‘rtasidagi ushbu farqlar korxonaning asosiy moliyaviy hisobotlariga, xususan, Balans hamda Foyda va zarar to‘g‘risidagi hisobotga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Quyida ushbu ta’sirlar yo‘nalishlari bo‘yicha batafsil tahlil qilinadi:

IAS 16 standarti asosiy vositalarning tugatish qiymatini (residual value) va foydali xizmat muddatini har yili qayta ko‘rib chiqishni talab qiladi. BHMS 5 da esa bu ko‘rsatkichlar ko‘pincha uzoq yillar davomida o‘zgarmasdan qoladi. Agar IAS 16 ga muvofiq o‘tkazilgan tahlillar natijasida aktivning foydali xizmat muddati BHMSdagidan uzoqroq ekanligi aniqlansa, yillik amortizatsiya xarajatlari kamayadi. Bu esa qisqa muddatda korxonaning sof foydasi oshishiga olib keladi.

Shuningdek, komponentli amortizatsiya usulining qo‘llanilishi uskunalarning alohida qismlari (masalan, samolyot dvigatellari yoki yirik liniyalarning qismlari) tezroq eskirishini hisobga olib, dastlabki yillarda xarajatlarni oshirishi va soliq yukini maqbullashtirish imkonini berishi mumkin.

IAS 16 talablariga ko‘ra aktivlarni adolatli qiymatda aks ettirish korxonaning moliyaviy holatiga keskin ta’sir ko‘rsatadi. Agar aktivlar bozor qiymatining o‘sishi kuzatilsa, kapitalning qayta baholash rezervlari ko‘payadi. Bu esa korxonaning kredit qobiliyatini oshiradi, banklardan moliyaviy resurslarni jalb qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Biroq, qiymatning keskin tushib ketishi xarajatlar yoki rezervlarning kamayishiga olib kelib, moliyaviy ko‘rsatkichlarni yomonlashtirishi mumkin.

Xalqaro standartlarda IAS 36 talablariga asosan har bir hisobot sanasida aktivning qoplanadigan qiymati uning balans qiymatidan past emasligini tekshirish majburiydir. Agar pasayish aniqlansa, zarar darhol moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobotga kiritiladi. BHMS 5 da esa bunday mexanizmning zaifligi sababli eskirgan yoki eskirib qolgan aktivlar qiymati yillar davomida balansda yuqori qiymatda saqlanib keladi, bu esa investorlarni chalg‘itishi mumkin.

BHMS dan IAS 16 ga o‘tish jarayonida korxonalar bir qator amaliy qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar:

- Adolatli qiymatni aniqlashda malakali mustaqil baholovchilarning yetishmasligi;
- Komponentli hisobni yuritish uchun axborot tizimlarining yetarli darajada moslashmaganligi;
- Moliyaviy hisobot (IAS 16) va soliq kodeksi talablari o‘rtasidagi tafovutlarni hisobga olishdagi murakkabliklar.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun korxonalarda xalqaro standartlar bo‘yicha maxsus buxgalteriya guruhlarini shakllantirish, ERP tizimlarini joriy etish va soliq qonunchiligini xalqaro standartlarga yaqinlashtirish bo‘yicha qonunchilik tashabbuslarini davom ettirish lozim.

**Xulosa va tavsiyalar**

Olib borilgan ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, BHMS 5 dan IAS 16 ga o‘tish jarayoni oddiygina texnik qayta hisob-kitob emas, balki korxonaning strategik boshqaruvi, investitsion jozibadorligi va moliyaviy natijalariga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi murakkab jarayondir. Xalqaro standartlarga to‘liq o‘tishni ta’minlash maqsadida quyidagi ilmiy-amaliy takliflarni amalga oshirish tavsiya etiladi:

1. Korxonalarda buxgalterlar va moliya tahlilchilarining aktivlarning foydali xizmat muddatini va tugatish qiymatini mustaqil baholash malakasini oshirish bo‘yicha doimiy o‘quv kurslarini tashkil etish.

2. Murakkab va yirik ishlab chiqarish uskunalari uchun komponentli amortizatsiya usulini avtomatlashtirilgan dasturiy ta’minotlarga (1C, SAP, Oracle) to‘liq tatbiq qilish.

3. Xalqaro standartlar bo‘yicha olingan moliyaviy natijalar va soliqqa tortish bazasi o‘rtasidagi vaqtinchalik farqlarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish.

**Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati**

1. O‘zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonuni. – T.: Adolat, 2016.

2. Buxgalteriya hisobining milliy standarti (BHMS 5-son) “Asosiy vositalar”. – T.: O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, 1998.

3. Xalqaro moliyaviy hisobot standarti (IAS 16) “Property, Plant and Equipment” (O‘zbekiston Respublikasida tasdiqlangan nashri).

4. Xalqaro moliyaviy hisobot standarti (IAS 36) “Impairment of Assets”.

5. Vahobov T.Z., Haydarov B.T. Buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari. – T.: “Iqtisod-Moliya”, 2020.

6. Shaposhnikov A.A. Mejdunarodnye standarty finansovoy otchetnosti: teoriya i praktika. – M.: YuNITI, 2022.